

IKÄÄN LIITETTÄVÄT STEREOTYPIAT JA KÄSITYKSET IÄKKÄISTÄ VIIDESSÄ EU-MAASSA

Ippo Airio: VTT, erikoistutkija, Kela

ippo.airio@kela.fi

Janus vol. 24 (1) 2016, 3–25

Janus

Tiivistelmä

Artikkelissa tarkastellaan asenteita ikääntyneitä kohtaan viidessä maassa (Suomi, Ruotsi, Saksa, Iso-Britannia ja Espanja). Aineistona on ESS-kysely vuodelta 2008. Teoreettisena lähtökohtana käytetään Susan Fiskin, Amy Cuddyn, Peter Glickin ja Jun Xun kehittämää stereotyyppien sisältömallia (stereotype content model). Sen mukaan iäkkäitä kohtaan esiintyvät asenteet ovat kaksijakoisia: iäkkäitä pidetään toisaalta luonteeltaan lämpiminä, mutta toisaalta kyvyttöminä. Näiden kahden näkemyksen yhteisvaikutuksesta iäkkäitä stereotyyppisesti säälitään. Tulokset eivät täysin tue alkuoletuksia. Varsinkin ajattelumallia siitä, että iäkkäät ovat kyvyttömiä, ei havaittu. Lämpö-kyvykkyys-ulottuvuuksilla tarkasteltuna tutkimusmaat voidaan asettaa järjestykseen. Suomi osoittautuu maaksi, jossa iäkkäisiin yhdistetään kaikkein useimmin lämpöisyys ja kyvykkyys. Ruotsissa ja Espanjassa asenteet ovat myös lähinnä positiivisia. Iso-Britannia erottuu hieman muista ja Saksassa käsitykset iäkkäitä kohtaan eivät ole yhtä selvästi positiivisia kuin muissa maissa. Toinen alkuoletus sai tukea tuloksista. Kaikissa maissa iäkkäät herättävät säälin tunteita.

JOHDANTO

Euroopan valtiot joutuvat lähivuosikymmeninä pohtimaan ratkaisukeinoja väestön ikääntymisestä aiheutuviin ongelmiin. Esimerkiksi Suomessa työikäisten (20–64-vuotiaiden) osuus väestöstä laskee arvioiden mukaan nykyisestä noin 60 prosentista 52 prosenttiin vuonna 2030. Samalla yli 65-vuotiaiden osuus kasvaa noin 17 prosentista 26 prosenttiin (Kela 2011, 29). Väkiharmaantuu ja eläke- ja terveysmenot kasvavat.

Suomen vanhushuoltosuhte (yli 65-vuotiaiden määrä suhteessa 16–64-vuotiaisiin) tulee olemaan Euroopan suurimpia 2020-luvun alussa.

Vanhushuoltosuhte vakiintuu 2030-luvulla ja monet EU-maat ohittavat Suomen. Varsinkin useissa Etelä-Euroopan maissa, kuten Italiassa, Espanjassa ja Kreikassa, vanhushuoltosuhteen enustetaan aiheuttavan suuria ongelmia niin eläkejärjestelmille kuin työvoiman riittävyydellekin. (Uusitalo 2012, 107; Giannakouris 2008.)

Ikääntyneiden määrän kasvaessa on syytä pohtia, millaisia käsitykset ja asenteet heitä kohtaan ovat. Ikääntymiseen liittyvät eettiset kysymykset ovat tärkeä teema yhteiskunnallisessa keskustelussa myös Suomessa (ks. esim. Jyrkämä & Nikander 2007; Vaarama ym. 2010). Tässä artikkelissa tarkastellaan asenteita

ikäntyneitä ja ikään liitettäviä stereotyyppioita kohtaan viidessä eri Euroopan maassa (Suomi, Ruotsi, Saksa, Iso-Britannia ja Espanja) European Social Survey -aineiston (ESS) avulla.

Erityisen kiinnostuksen kohteena on niin sanotun ageismin esiintyvyys. Robert Butler (1969) määritteli ageismin systemaattiseksi ikääntyneiden henkilöiden stereotypisoinniksi ja syrjinnäksi ikään perusteella, aivan kuten rasmissa ihonväri ja seksismissä sukupuoli ovat diskriminoinnin syitä. Ageismi sisältää näin ollen oletuksia siitä, että kaikilla iäkkäillä on yhteisiä piirteitä, joiden vuoksi heitä syrjitään tietoisesti tai tiedostamattomasti (ks. myös Dennis & Thomas 2007, 84).

Ageismi on käsitteenä laaja ja moni-vahteinen. Butler (1969) jakoi sen vanhenemista ja ikääntymistä koskeviin ennakkoluuloisiin asenteisiin, ikääntyneisiin kohdistuviin syrjiviin käytäntöihin ja institutionaalsiin käytäntöihin, jotka vähentävät iäkkäiden tyytyväisyyttä elämään (ks. myös Jyrkämä & Nikander 2007, 183). Usein ilmiötä kartoitetaan ikäsyrjinnän käsitteen kautta. Tutkimuksia esimerkiksi työelämän iäkkäitä syrjivistä käytännöistä on tehty myös Suomessa (ks. esim. Vaahtio 2002; Pärnänen 2011; Viitasalo 2013). Tämän artikkelin näkökulmana ovat kuitenkin vähemmälle huomiolle jääneet vanhenemista ja ikääntymistä koskevat asenteet, uskomukset ja stereotyyppiat. Ikäsyrjivät käytännöt esimerkiksi työelämässä tai koulutuksessa ja instituutioiden sisäiset syrjivät elementit (terveydenhuollossa, vanhusten palveluissa jne.) jätetään tarkastelun ulkopuolelle (ks. esim. Vaarama ym. 1999,

8–12; Vaarama & Moisio 2009; Vaarama ym. 2010).

Ikääntymistä tarkastelevassa tutkimuksessa on luonnollisesti tärkeää määrittellä, mitä tarkoitetaan käsitteillä ”iäkkäät”, ”nuoret” tai ”keski-ikäiset”. Numeeriset ikärajat ovat aina jossain määrin keinotekoisia. Jokaisella on oma käsityksensä siitä, milloin nuoruus loppuu tai vanhuus alkaa. Iän suhteellisuus aiheuttaa sen, että voimme olla yhtäältä oikean ikäisiä, mutta toisaalta samaan aikaan liian nuoria tai vanhoja (Jyrkämä & Nikander 2007, 184). Tässä tutkimuksessa käytetään ESS-aineiston ikärajoja, jotka puolestaan pohjautuvat Age Concern England -tutkimuksen (2004) empiirisiin havaintoihin siitä, miten vastaajat asettivat itsensä erilaisiin ikäkausikategorioihin. ”Iäkkäisiin” kuuluvat tämän kategorisoinnin perusteella henkilöt, jotka ovat yli 70-vuotiaita. ”Nuoruus” vastaavasti päättyy 30-vuotiaana (ks. Age Concern England 2004, 5).

Tutkimuksessa haetaan ensisijaisesti vastausta seuraavaan kysymykseen: Onko tarkasteltavissa viidessä Euroopan maassa havaittavissa ikään liitettäviä stereotyyppioita? Luonnollisia jatkokysymyksiä ovat ensinnäkin se, miten asenteet ja stereotyyppiat yli 70-vuotiaita (iäkkäitä) kohtaan eroavat 20–30-vuotiaisiin (nuoria aikuisia) kohdistuvista asenteista ja stereotyyppioista. Toiseksi etsitään vastausta siihen, millaisia eroja eri maiden välillä löytyy.

Käytettävillä ikäryhmävertailuilla asetetaan mittatikka sille, millaisia ovat asenteet iäkkäitä kohtaan. Myös nuorempiin ikäluokkiin kohdistuu ikäsyrjintää. Esimerkiksi Nuorisobarometrin (Myllyniemi 2014) mukaan täysi-ikäisyyden

saavuttaneista nuorista monet kokivat joutuneensa syrjityiksi ennen kaikkea työelämässä, työnhaussa, asunnonsaamisissa ja viranomaisten kanssa toimiessa. Myös Tilastokeskuksen (2014) Työolotutkimuksen mukaan nuoret kokevat enemmän ikäsyrjintää työelämässä kuin ikääntyneet työntekijät. Nuorten kokemaa ikäsyrjintää eroaa ratkaisevasti iäkkäiden kokemasta siinä, että nuorille aikuisille siirtyminen ”syrjimättömien” keski-ikäisten ryhmään tapahtuu väistämättömästi ja ilman suurempia ponnisteluja, kun taas iäkkäille paluu keski-ikäisyyteen on mahdotonta (Gartska ym. 2004, 327). Syrjivät asenteet ja stereotyyppit iäkkäitä kohtaan ovat yksilön näkökulmasta loppuelämän kestäviä, kun taas nuorten aikuisten kokemaa syrjintää on ohimenevää.

Ageismin esiintyvyyttä arvioidaan käyttämällä hyödyksi aikaisemmissa tutkimuksissa havaittuja stereotyyppioita ikääntyneistä. Teoreettisena lähtökohdiana käytetään Susan Fiskin kollegoineen (2002) kehittämää niin sanottua stereotyyppien sisältömallia (Stereotype Content Model). Aineistona käytetään European Social Survey -kyselyä vuodelta 2008. Se sisältää kysymysmoduulin, jossa kartoitetaan vastaajien asenteita eri ikäryhmiä kohtaan ja vastaajien omia mahdollisia syrjintäkokemuksia.

AGEISMI AIKAISEMMAN TUTKIMUKSEN MUKAAN

Ageismi ja ikäsyrjintä ovat käsitteitä, joita käytetään usein toistensa synonyyminä. Bill Bythewayn (2005) mukaan ageismin rinnastaminen ikäsyrjintään on kuitenkin kapea tapa määritellä näiden käsitteiden välistä yhteyttä. La-

jemmin määriteltynä ageismi on muutakin kuin pelkkää ikäsyrjintää. Se on syvään juurtuneita negatiivisia uskomuksia ikääntyneistä ja ikääntymisen prosesseista, mikä laukaisee syrjivää toimintaa. Näitä uskomuksia synnyttävät ja niitä ylläpitävät jokapäiväiset sosiaalisen elämän toiminnot, instituutiot ja säännöt. (Bytheway 2005.)

Kaikki ikään perustuvat oletukset eivät kuitenkaan ole automaattisesti ageistisia. Usein toimintaamme ohjaa ymmärrys siitä, että eri-ikäisillä on omia käyttäytymismalleja, jotka tiedostamalla voimme muuttaa omaa käytötämme. Gunhild O. Hagestadin ja Peter Uhlenbergin (2005, 351) mukaan toiminta on tällöin ikäerot tunnustavaa ja huomioon ottavaa. Esimerkiksi jos ravintoloiden ruokalistat on kirjoitettu riittävän suurella kirjaskoolla, jotta ikäihmiset pystyvät lukemaan niitä, on kyseessä iän huomioon ottava käyttäytyminen, joka ei ole ageistista (ks. myös Pasupathi & Lochenhoff 2002). Vastavasti nuorten kohdalla toiminta, joka saattaa heistä tuntua syrjivältä, voikin toimia heidän suojaamiseksi. Tällaista toimintaa ovat esimerkiksi nuorten alkoholin käyttöä säätelevät lait (ks. Jyrkämä & Nikander 2007, 191).

Joidenkin tutkijoiden mukaan ageismi ja ikäsyrjintä ovat erillisiä ilmiöitä, joiden välillä on havaittavissa kausaalisia piirteitä. Esimerkiksi Keren Smedleyn ja Helen Whittenin (2006) mukaan ikäsyrjintää ilmenee vain sellaisissa oloissa, joissa ageismi on saanut institutionaalisia piirteitä. Ageististen stereotyyppioiden ja oletuksien siirtymisen työelämän, terveydenhuollon tai koulutuksen käytäntöihin saa aikaan sen, että kronologisen iän käyttäminen

ihmisten lokeroimisessa tulee yleisesti hyväksyttäväksi. Ageismi koostuu näin ollen laajassa merkityksessään vaikeasti havaittavissa olevista ikään perustuvista ennakkoluuloista, jotka saattavat johtaa ikäsyryntään. Ikäsyryntä puolestaan on konkreettista käyttäytymistä, jonka seuraukset ovat havaittavissa, arvioitavissa ja vertailtavissa. (Smedley & Whitten 2006; Bytheway 2005; Ray ym. 2006.) Tässä tutkimuksessa ageismia käsitteenä käytetään laajassa muodossaan.

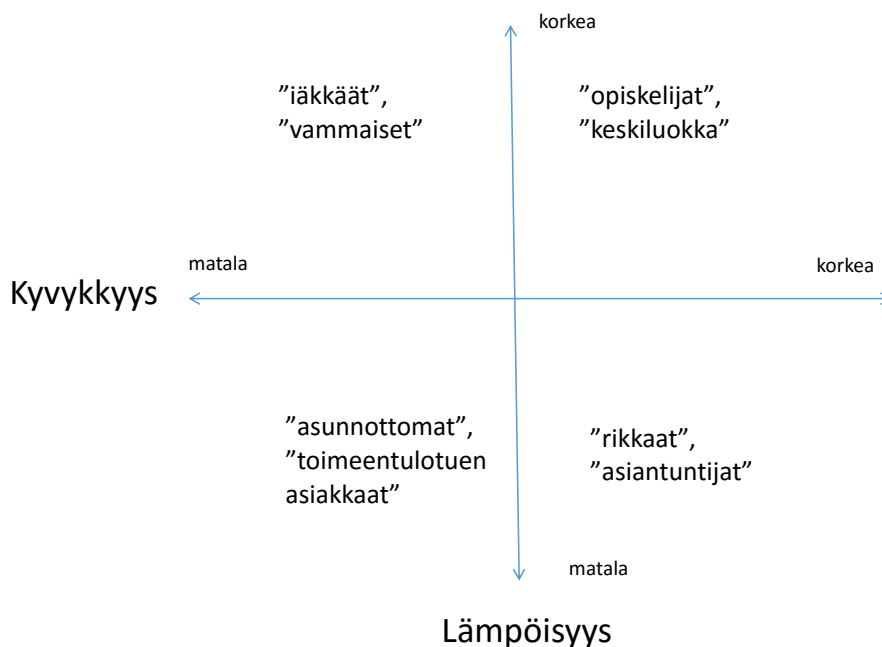
Ageismi eroaa monista muista ennakkoluuloista (kuten rasismista ja seksismistä) siinä, että ihmiset ovat yleisesti ottaen vähemmän varovaisia esittäessään ikäennakkoluuloja (esim. Nelson 2002). Toinen merkittävä ero on siinä, että ageismissa yksilön ennakkoluulot ja negatiiviset stereotyypit kohdistuvat omaan potentiaaliseen tulevaisuuden minään (ks. esim. Packer & Chasteen 2006). Esimerkiksi nuorilla saattaa olla ageistisia asenteita, joilla he loitontavat itseään ikääntyneistä ja ikääntymisestä.

Kolmas ageismin erityispiirre on se, että syrjintä voi olla lähtökohdiltaan hyväntahtoista ja tahatonta. Iäkkäisiin kohdistuva syrjintä saattaa johtua siitä, että heidät sijoitetaan ikänsä vuoksi alemmalle sosiaalisen hierarkian askelmalle kuin jolla vastaaja itse kokee olevansa (Smith 2000). Tämä hyväntahtoinen syrjintä näkyy holhoavana kielenkäyttönä, iäkkäiden mielipiteiden vähättelynä tai siten, että heitä kohdellaan samoilla tavoilla kuin pieniä lapsia – ikään kuin iäkkäät eivät pystyisi omatoimisuuteen muuten kuin yksinkertaisissa toiminna (Nelson 2005, 209–211).

STEREOTYYPIEN SISÄLTÖMALLI TUTKIMUKSEN VIITEKEHYKSENÄ

Tämän tutkimuksen teoreettisena viitekehysenä käytetään Susan Fiske ym. (2002) kehittämää niin sanottua stereotyyppien sisältömallia (Stereotype Content Model). Fiske ym. havaitsi Yhdysvalloissa tehdyssä tutkimuksessaan, että yhteiskunnan eri sosiaalisiin ryhmiin yhdistettävät stereotyypit voidaan kiteyttää kahdelle asenneulottuvuudelle: kyvykkyys (competence) ja lämpö (warmth). Tutkimukseen osallistujia pyydettiin nimeämään erilaisia sosiaalisia ryhmiä, joita heidän mielestään yhteiskunnassa on erotettavissa esimerkiksi iän, sukupuolen, etnisen taustan, ammattiaseman, rodun ja uskonnon mukaan. Vastausten perusteella valittiin 24 eri ryhmää. Valintakriteerinä tutkijat pitivät sitä, että vähintään 15 prosenttia osallistujista oli nimennyt kyseisen ryhmän.

Tämän jälkeen osallistujia pyydettiin arvioimaan, kuinka kyvykkäinä (pätevyys, osaavuus, tehokkuus, älykkyys, taitavuus ym.) ja lämpiminä (ystävällisyys, luotettavuus, hyväluontoisuus, vilpittömyys ym.) näiden ryhmien jäseniä yleisesti ottaen yhteiskunnassa pidetään. Eri sosiaalisista ryhmistä muodostui asenneulottuvuuksien perusteella neljä erilaista klusteria lämpöisyys–kylmyys- ja kyvykkyys–kyvyttömyys–akseleille (ks. Kuvio 1). Osa ryhmistä ei klusteroitunut millekään ulottuvuudelle.

Kuvio 1. Stereotyyppien sisältömallin neljä klusteria esimerkkiryhmineen (Fiske ym. 2002, 897).

Kyvykkäiksi ja lämpimiksi klusteroituivat niin sanotut sisäpiiriin kuuluvat ryhmät ("in-groups"), joiden mahdollista menestystä ja sosiaalista statusta ihaillaan. Näitä ryhmiä voidaan pitää kollektiivisina vertailuryhminä (esim. keskiluokka), joihin tutkimukseen osallistujat halusivat kuulua. Useimmat heistä myös asemoivat itsensä tähän ryhmään kuuluviksi. (Fiske ym. 2002, 896.)

Kyvykkäisiin ja kylmiin klusteroituivat sellaiset ryhmät, joiden korkeaa sosiaalista asemaa ei kyseenalaisteta, koska he ovat osoittaneet kyvykkyydellään ansaitsevansa sen. Toisaalta heihin yhdistetään lämpö-ulottuvuudella sellaisia piirteitä kuin liiallista kilpailuhenkisyyttä tai häikäilemättömyyttä. Nämä piirteet tekevät heistä kylmiä ja etäisiä,

ja asennoituminen heitä kohtaan on jossain määrin varauksellista.

Kyvyttömiin ja persoonallisuudeltaan kylmiin klusteroituivat ne ryhmät, jotka koetaan jollain tavalla yhteiskunnan vapaamatkustajiksi. Näistä ryhmisistä saatetaan myös ajatella, että he ovat itse syyllisiä alhaiseen sosiaaliseen asemaansa valintojensa ja käyttäytymisensä kautta.

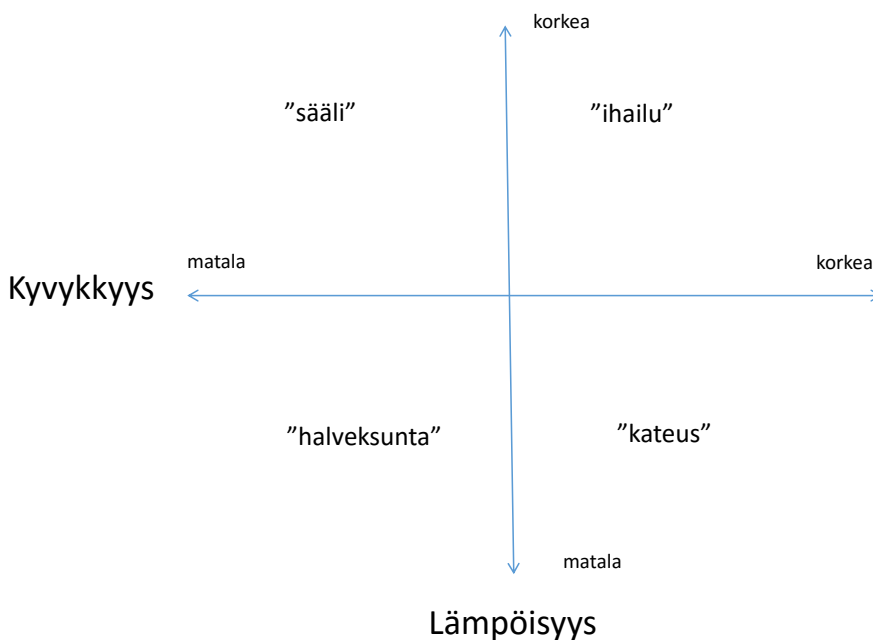
Neljäs klusteri sisälsi ryhmiä, jotka koettiin toisaalta lämpimiksi mutta toisaalta kyvyttömmiksi. Tähän klusteriin kuuluvia ryhmiä ei arvosteta sosiaalisen statuksen mittareilla, mutta heitä pidetään syyttöminä tilanteeseensa eikä heillä koeta olevan mahdollisuuksia parantaa asemaansa. Vammaisuus, invalidisoituminen tai korkea ikä ovat esi-

merkkejä tähän klusteriin sijoittuvista ryhmistä.

Tutkimuksen viimeisessä vaiheessa osallistujia pyydettiin yhdistämään sosiaalisiin ryhmiin erilaisia emootioita. Tutkimukseen valitut emootiot perustuivat aikaisempien tutkimusten havaintoihin siitä, mitä tunteita eri sosiaaliset ryhmät herättävät (esim. Djiker 1987; Smith 2000; Glick & Fiske 2001). Jokaiseen neljään klusteriin voitiin yhdistää jokin stereotyyppinen tunne osallistujien antamien vastausten poh-

jalta. Nämä stereotypiat olivat ihailu, kateus, halveksunta ja sääli. Kyvykkäisiin ja lämpimiin liitetään stereotyyppisesti ihailu, kyvykkäisiin ja kylmiin yhdistetään kateus, kyvyttömiin ja kylmiin liitetään halveksunta ja kyvyttömiin ja lämpimiin sääli (ks. kuvio 2). Stereotyyppien sisältömallin mukaan iäkkäisiin yhdistettävä tunne on ennen kaikkea sääli.

Kuten jo edellä on todettu, ikääntyneiden kokema ageismi näyttää usein pintapuolisesti positiiviselta mutta tar-

Kuvio 2. Stereotyyppien sisältömallin eri klustereihin yhdistettävät stereotypiat (Fiske ym. 2002, 897).

kemmin analysoitaessa se ylläpitää syrjiviä käytäntöjä ja asenteita ikääntyneitä kohtaan (Cuddy ym. 2005, 272; Nelson 2005, 209–211). Sääli stereotyyppisenä tunteena tukee ageismin olemassaoloa, sillä tutkimusten mukaan se kohdistuu henkilöihin, joita pidetään sosiaalisessa hierarkiassa alempana olevina (esim. Smith 2000, 190–191). Heillä on myös usein jokin näkyvä stigma (kuten korkea ikä tai fyysinen vamma), josta heidän ei katsota olevan vastuussa (Cuddy ym. 2005, 271).

ten vertailtavuuteen maiden välillä on kiinnitetty erityistä huomiota (ks. esim. Ervasti 2006, 315). Taulukossa 1 on esitetty joitain taustatietoja tutkittavien maiden aineistoista. Suomen kohdalla vastaajien sukupuoli- ja ikäjakaumat vastaavat sängen hyvin koko väestön jakaumia vuonna 2008.

Tutkittavat maat on valittu siten, että ne edustavat erilaisia ikäihmisiin asennoitumisen kulttuureja. Usein valtioiden välisiä eroja suhtautumisessa ikäihmi-

Taulukko 1. Otokoot tutkimusmaissa.

	Suomi	Ruotsi	Saksa	Iso-Britannia	Espanja
Otoskoko	2 195	1 830	2 751	2 352	2 576
Sukupuoli					
Nainen	50,9 %	49,8 %	46,6 %	52,4 %	51,8 %
Mies	49,1 %	50,2 %	53,4 %	47,6 %	48,2 %
Ikä					
15–35 v.	29,4 %	31,2 %	23,8 %	30,1 %	33,6 %
36–55 v.	32,6 %	32,3 %	40,2 %	38,0 %	34,4 %
yli 55 v.	38,0 %	36,5 %	36,0 %	31,9 %	32,0 %
Siviilisäätty					
Naimaton	32,3 %	37,4 %	25,9 %	27,2 %	29,0 %
Parisuhteessa	48,9 %	45,5 %	57,2 %	55,0 %	57,7 %
Eronnut	11,6 %	11,3 %	10,2 %	11,7 %	5,5 %
Leski	7,2 %	5,8 %	6,7 %	6,1 %	7,8 %

TUTKIMUSAINEISTO JA TUTKITTAVAT MAAT

Tutkimusaineistona käytetään ESS -dataa vuodelta 2008. Kyseinen aineisto sisältää moduulin, joka sisältää ageismia mittaavia kysymyksiä. Moduulin tavoitteena on tutkia ageismia ja ylisukupolvisia suhteita sosiaalipsykologisesta perspektiivistä. ESS:n menetelmälliset tavoitteet ovat poikkeuksellisen korkeat ja otannan edustavuuteen ja kysymys-

siin tarkastellaan makrotason muuttujilla, esimerkiksi vanhusmenojen bruttokansantuoteosuuden kautta (esim. Esping-Andersen 1997). Kuitenkin poliittiset valinnat ja ennen kaikkea kulttuuriset traditiot ovat ratkaisevia tekijöitä asenneilmaston muokkaamisessa (Daatland 2001, 17). Iäkkäiden epäviralliseen hoitoon liittyvät normit ja lainsäädäntö vaihtelevat hyvin paljon Euroopan maissa. Monissa maissa (kuten Saksassa ja Espanjassa) aikuiset

lapset ovat oikeudellisesti velvoitettu- ja ottamaan vastuuta iäkkäiden vanhempiansa hoidosta, mutta esimerkiksi Pohjoismaissa tällaista velvollisuutta ei ole (Bolin ym. 2008, 407).

Tutkimuksissa on havaittu kulttuurisia eroja iäkkäiden virallisessa ja epävirallisessa hoivassa Etelä- ja Pohjois-Euroopan välillä (esim. Reher 1998; Kohli ym. 2005; Bolin ym. 2008). Etelä-Euroopan maat ovat näiden tutkimusten perusteella vahvojen perhesiteiden maita, kun taas Pohjois-Eurooppa on heikkojen perhesiteiden aluetta. Perhesiteiden vahvuutta mitataan usein perheenjäsenten keskinäisen lojaalisuuden, velvollisuuksien ja auktoriteettien kautta. Tutkimuksissa on myös havaittu, että heikkojen perhesiteiden maissa julkiset menot iäkkäiden pitkäaikaishoittoon ovat suurimmat (OECD 2005; Bolin ym. 2008, 395).

Voidaan siis olettaa, että Espanjassa ja jossain määrin myös Saksassa familistinen kulttuuri ja lainsäädännön asettamat velvollisuudet vaikuttavat asenteisiin iäkkäitä kohtaan. Tutkimusten perusteella (esim. Walker 1993; ks. myös Daatland & Herlofson 2003, 291; OECD 2005, 109) näissä maissa vanhuksia avustivat eniten heidän omat lapsensa. Kiinteät ja tiiviit kontaktit sukupolvien välillä lisäävät perheen sisäistä yhteenkuuluvuuden tunnetta (esim. Kohli ym. 2005).

Isossa-Britanniassa ageismia on tutkittu jo pitkään (ks. Age Concern England 2004) ja ilmiöön on kiinnitetty paljon huomiota (esim. Ray ym. 2006; Vauc-lair ym. 2010). Isossa-Britanniassa iäkkäiden ja heidän hoitonsa kulttuuriset perinteet ovat selvästi vaihtelevampia

kuin Saksassa tai Espanjassa. Svein O. Daatlandin ja Katharina Herlofsonin (2003, 291; ks. myös Walker 1993) tutkimuksen mukaan Isossa-Britanniassa vastuu iäkkäiden auttamisesta jakautui tasaisesti niin sukulaisille kuin julkiselle ja yksityisellekin sektorille.

Ruotsi tarjoaa vastaavasti mielenkiintoisen vertailukohteen Suomelle, sillä kansainvälisissä vertailuissa näiden maiden erot sosiaalisissa suhteissa ovat usein vähäisiä. Aikaisempien tutkimusten perusteella (esim. Walker 1993; Daatland & Herlofson 2003) juuri pohjoismaissa julkisella sektorilla koetaan olevan tärkeä rooli ikäihmisten palveluiden järjestämisessä. Tämä ei ole kuitenkaan koko kuva, sillä niin Ruotsissa kuin Suomessakin lapset ja muut perheenjäsenet osallistuvat iäkkäiden hoivaan esimerkiksi omaishoitajina (ks. esim. Bolin ym. 2008; Kehusmaa 2014). Myös sukupolvien väliset suhteet ovat tutkimuksien perusteella vankat (esim. Haavio-Mannila ym. 2009).

Oma kysymyksensä on se, miten modernisaatio vaikuttaa asenteisiin iäkkäitä kohtaan niin kulttuurissa, tavoissa kuin taloudellisissa ja sosiaalisissa rakenteissakin. Tutkimusten perusteella modernisaatio lisää iäkkäisiin kohdistuvien asenteiden konvergenssia (esim. Eytsemitan ym. 2003; Nelson 2005). Parantunut terveydenhuolto on lisännyt iäkkäiden määrää, jolloin vanhaksi eläminen ei ole enää samanlainen kunnioitettava saavutus kuin aiemmin. Teknologioiden muutos vähentää niin sanottua hiljaista tietoa, joka perinteisesti on ollut kokeneempien ja iäkkäämpien hallussa ja eteenpäin jaettavissa. Myös ihmisten liikkuvuus on vähentänyt paikallisyhteisöjen merkitystä, jolloin

sukupolvien väliset sidokset ovat heikentyneet. Kaiken kaikkiaan on siis mahdollista, että tutkittavien maiden väliset erot stereotyyppisissä asenteissa ikääntyneitä kohtaan ovat kokonaisuudessaan pieniä, koska yhteiskunnallinen muutos on häivyttänyt maiden välisiä hienosyisiä eroavuuksia suhtautumisessa ikääntyneitä ja ikääntymistä kohtaan.

TUTKIMUSKYSYMYKSET JA –ASETELMA

Tutkimuksen pääkysymys on: onko tutkittavissa maissa havaittavissa ageistisiä ja stereotyyppisiä asenteita – ennen kaikkea sääliä – iäkkäitä kohtaan? Vastauksia tähän kysymykseen haetaan seuraavien alakysymysten avulla:

- Miten paljon eri maiden vastaajat raportoivat kokeneensa ikään kohdistuvaa syrjintää viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana? Kuinka paljon iäkkäämmät vastaajat kokevat syrjintää iän vuoksi verrattuna nuorempiin?
- Millaisia oletuksia vastaajilla on siitä, mitä ominaisuuksia suurin osa väestöstä yhdistää yli 70-vuotiaisiin verrattuna 20–30-vuotiaisiin?
- Millaisia oletuksia vastaajilla on siitä, mitä stereotyyppioita suurin osa väestöstä liittyy yli 70-vuotiaisiin verrattuna 20–30-vuotiaisiin?
- Mitkä väestöryhmät ovat eniten sitä mieltä, että iäkkäitä kohtaan tunnetaan stereotyyppisesti sääliä?

Kaikissa kysymyksissä käytetään asetelmaa, jossa vertaillaan maiden välisiä eroja. Ensimmäiseen kysymykseen haetaan vastausta ESS-aineiston kysymyksillä, jotka mittaavat vastaajien kokemaa syrjintää iän vuoksi viimeisen vuoden

aikana (ennakkoluuloja, epäkunnioittavaa kohtelua ja huonoa kohtelua). Kysymykset ja niiden tarkat sanamuodot löytyvät liitteestä 1 (ks. myös European Social Survey 2008).

Näitä kysymyksiä tarkastellaan ikäryhmittäin suorien jakaumien kautta. Voidaan olettaa, että ikäsyrjintäkokemukset eivät painotu niinkään eläkkeellä oleviin (yli 65-vuotiaisiin), vaan nuorimpiin ikäryhmiin ja vielä työelämässä oleviin ikääntyneisiin. Ikäsyrjintä työelämässä on Smedleyn ja Whittenin (2006) mukaan näkyvin ageismimuoto, joten voimme olettaa, että se tulee näkyviin vastauksissa. Ikääntyneiden ikärajaus on ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä hieman erilainen kuin muissa. Iäkkäämmän väestöosan ikärajaus alkaa jo 66 vuodesta muissa kysymyksissä käytettävän 70 vuoden sijaan. Tämä rajausta on tehty siksi, että yli 65-vuotiaat ovat jo suurimmaksi osaksi siirtyneet eläkkeelle, jolloin mahdollinen työelämässä koettu syrjintä ei enää vaikuta heihin.

Toiseen ja kolmanteen kysymykseen vastausta haetaan kysymyspattereilla, jotka kartoittavat vastaajien mielipiteitä siitä, miten suurin osa väestöstä asennoituu nuoria aikuisia (20–30-vuotiaita) ja iäkkäitä (yli 70-vuotiaita) kohtaan. Tutkimuksen kannalta olisi ollut hyvä, jos vastaavia kysymyksiä olisi voinut kartoittaa myös keski-ikäisten kohdalla, mutta ESS:n moduuli ei valitettavasti sisällä 30–70-vuotiaita mittaavia kysymyksiä. Käytettävät kysymyspatterit löytyvät liitteestä 2. Ensimmäinen kysymyspatteri kartoittaa sitä, miten vastaajat yhdistävät tietyt ominaisuudet (ystävällisyys, osaavuus, korkea moraalit ja kunnioitus) nuoriin aikuisiin ja

iäkkäisiin. Näistä osaavuus mittaa sitä, kuinka kyvykkäänä kyseistä ikäryhmää pidetään. Kolme muuta ominaisuutta mittaavat ikäryhmään liitettävää lämpöä.

Stereotyyppien sisältömalliteorian perusteella voimme olettaa, että vastaajat katsovat suurimman osan väestöstä yhdistävän yli 70-vuotiaisiin lämpimiä persoonallisuuspiirteitä, mutta samalla pitävän heitä osaamattomina. Saman teorian perusteella voimme olettaa, että 20–30-vuotiaisiin asennoidutaan siten, että he eivät eroa yli 70-vuotiaista persoonan lämpöisyydessä, mutta heitä pidetään osaavina.

Toisessa kysymyspatterissa tutkitaan mielipiteitä stereotyyppioista. Teorian pohjalta voimme muodostaa hypoteesin, että yli 70-vuotiaita kohtaan tunnetaan kaikissa tutkittavissa maissa enemmän sääliä kuin 20–30-vuotiaita kohtaan. Kateuden ja halveksunnan kokemisen iäkkäitä kohtaan pitäisi vastaavasti olla lähes olematonta.

Molempien kysymyspatterien muuttajat saavat alun perin arvoja välillä 0–4, mutta analyysia varten muuttajat on uudelleen luokiteltu kolmiluokkaisiksi siten, että alkuperäiset arvot 0 ja 1 sekä 3 ja 4 on yhdistetty. Tämä on tehty siksi, että ensimmäisen kysymyspatterin kohdalla arvon 0 (ei lainkaan todennäköistä) ja toisen kysymyspatterin kohdalla arvon 4 (hyvin todennäköistä) frekvenssit ovat alkuperäisessä aineistossa hyvin pieniä.

Neljännessä alakysymyksessä erityistarkasteluun otetaan keskeinen ikään-tymiseen liitettävä stereotypia eli sääli. Tätä stereotypiaa tutkitaan varianssi-

analyysin avulla, ja tarkoituksena on selvittää, miten eri väestöryhmät eroavat mielipiteissään siitä, miten paljon eri maissa tunnetaan sääliä ikääntyneitä kohtaan. Varianssianalyyseissa käytetään alkuperäistä viisiluokkaista muuttujaa. Tulkintojen ja vertailtavuuden helpottamiseksi sääli-muuttujan asteikko on käännetty. Tällöin muuttujan jokaisen ulottuvuuden kohdalla suuremmat arvot tarkoittavat sitä, että vastaajat olettavat suurimman osan kansalaisista tunnevan vähemmän sääliä iäkkäitä kohtaan. Sääli-muuttujan jakauma on tutkittavien maiden kohdalla normaali. Selittävinä muuttujina käytetään vastaajan sukupuolta, ikää, siviilisäätystä, koulutustasoa ja ammattiasemaa. Nämä ovat sosiaalitiiteellisessä tutkimuksessa keskeisiä ja usein käytettyjä muuttujia. Niitä käytetään usein mielipide- ja asennetutkimuksissa mielipiteiden eroja selittävinä tekijöinä.

IKÄÄN LIITETTÄVÄT STEREOTYPIAT JA KÄSITYKSET VIIDESSÄ EUROOPAN MAASSA

Ensimmäisenä tutkimustehtävänä tarkastellaan, miten paljon ikään liittyviä syrjintäkokemuksia, ennakkoluuloja ja huonoa kohtelua tutkimusmaissa esiintyy. Tulosten perusteella erilaiset ikäsyrjinnän kokemukset eivät ole tutkittavissa maissa mitenkään harvinaisia (taulukko 2). Kaikille maille on yhteistä se, että syrjintäkokemukset painottuvat nuorempiin ikäluokkiin. Maiden välillä on kuitenkin havaittavissa eroja siinä, miten paljon eri-ikäiset ovat kokeneet syrjintää viimeksi kuluneen vuoden aikana. Suomessa ja Ruotsissa nuorten kokemat ennakkoluulot ja epäkunnioittava kohtelu iän vuoksi ovat hyvin

yleisiä. Myös huono kohtelu iän vuoksi painottuu Pohjoismaissa nuoriin ikäluokkiin.

Suomen ja Ruotsin merkittävimmät erot ovat siinä, että iäkkäiden kokema syrjintä on Ruotsissa selvästi vähäisempää kuin Suomessa. Taulukon 2 tulosten perusteella voimme olettaa, että Suomessa on jossain määrin eläkeikää lähestyvien (työ)syrjintää. Tämä näkyy siinä, että 56–65-vuotiaiden syrjintäkokeuksissa on pieni nousu. Ruotsissa tällaista nousua ei ole, vaan iän kasvaessa myös syrjintäkokeukset vähenevät systemaattisesti. On myös huomattava, että suomalaisen 56–65-vuotiaiden ikäluokan ikäsyrjintäkokeukset ovat vertailumaiden yleisimpiä.

Ruotsissa yli 65-vuotiaiden ikäsyrjintäkokeukset ovat tutkittavista maista kaikkein harvinaisimpia. Suomessa yli 65-vuotiaiden kokemat ikäsyrjintäkokeukset ovat huomattavasti yleisempiä kuin Ruotsissa. Yleisesti ottaen eläkeikäisten henkilöiden kohtelu heidän oman arvionsa mukaan on Ruotsissa vähän syrjivää.

Saksassa ja Espanjassa yleistrendi syrjintäkokeuksissa on samankaltainen kuin Suomessa ja Ruotsissa. Nuorimmat ikäluokat kokevat eniten ennakkoluuloja ja epäkunnioittavaa sekä huonoa kohtelua. Saksassa keski-ikäisillä (36–55-vuotiailla) syrjintäkokeukset ovat vähäisimpiä, mutta niiden määrä

Taulukko 2. Ikänsä vuoksi viimeisen 12 kuukauden aikana syrjintää kokeneiden osuus eri ikäryhmissä (%).

	15–25 v.	26–35 v.	36–45 v.	46–55 v.	56–65 v.	66 v –
Kokenut ennakkoluuloja iän vuoksi						
Suomi***	75	58	38	40	42	32
Ruotsi***	75	52	25	26	25	14
Saksa***	62	36	27	28	30	27
Iso-Britannia***	41	27	28	26	31	36
Espanja***	62	38	18	29	20	18
Kohdeltu epäkunnioittavasti iän vuoksi						
Suomi***	70	54	27	26	30	27
Ruotsi***	70	53	26	23	20	17
Saksa***	74	45	27	27	28	34
Iso-Britannia***	41	27	28	29	26	34
Espanja***	72	54	32	36	32	30
Kohdeltu huonosti iän vuoksi						
Suomi***	45	30	20	19	24	19
Ruotsi***	49	32	12	13	11	8
Saksa***	39	18	12	12	13	17
Iso-Britannia*	33	24	25	23	23	29
Espanja***	47	25	18	20	17	16

Tilastolliset merkitsevyydet: * < 0,05, ** < 0,01, *** < 0,001

kasvaa jälleen vanhimmilla ikäluokilla. Tämä kertonee siitä, että iäkkäät kokevat työsyryntää Saksassa. Toisaalta myös yli 65-vuotiaiden syrjäntäkemukset ovat hyvin yleisiä.

Espanjassa syrjäntäkemukset nousevat hieman 46–55-vuotiaiden kohdalla, joka viitanee jonkinasteiseen ikääntyneiden työntekijöiden syrjäntään. Vastaavasti syrjäntää oli havaittavissa myös Suomessa 56–65-vuotiaiden kohdalla. Espanjassa iäkkäimpien ikäluokkien syrjäntäkemukset ovat melko vähäisiä, mikä viittaa ikäihmisten kunnioittamiseen. Espanja muistuttaa Ruotsia siinä, että eläkeikäinen väestö arvioi kaikkein vähiten kokevansa syrjäntää.

Iso-Britannia poikkeaa muista maissa melkoisesti. Ensinnäkin nuorten kokevat syrjäntäkemukset eivät ole Isossa-Britanniassa läheskään niin yleisiä kuin muissa tutkimusmaissa. Toiseksi yli 65-vuotiaiden kokema ikäsyryntä on yleistä Isossa-Britanniassa. Näiden tulosten perusteella ei ole yllättävää, että ageismi on jo pitkään ollut merkittävä yhteiskunnallisen keskustelun kohde Isossa-Britanniassa.

Päätulos taulukon 2 perusteella on se, että ikäsyryntä tutkittavissa maissa kohdistuu ennen kaikkea nuoriin. Tämä tulos ei kuitenkaan sulje pois sitä, ettei ageismia laajassa merkityksessään voisi esiintyä. Ensinnäkin Fiskén ym. (2002) stereotyyppien sisältömallin mukaan

iäkkäät koetaan usein lähtökohtaisesti persoonaltaan lämpimiksi, jolloin voimme olettaa, että myös heidän saamansa kohtelu on pääasiassa ystävällistä ja kunnioittavaa. Toiseksi nuoremmat ikäluokat saattavat herkemmin tunnistaa itseensä kohdistuvan syrjäntän kuin iäkkäämmät (Nelson 2005, 209). Oletus siitä, että Saksassa ja Espanjassa näkyy familistinen perinne ikäsyryntää kohtelua vähentävänä tekijänä, saa tukea Espanjasta, mutta ei juurikaan Saksasta. Myös hypoteesi siitä, että Pohjoismaissa ikäsyryntä olisi yleistä, saa aineistosta tukea Suomen kohdalla, mutta ei Ruotsin.

Seuraavaksi siirrytään tarkastelemaan asenteita ja käsityksiä ikääntyneitä kohtaan. Vertailemme vastaajien mielipiteitä siitä, miten iäkkäisiin (yli 70-vuotiaat) ja nuoriin aikuisiin (20–30-vuotiaat) suhtaudutaan. Näin voimme tehdä johtopäätöksiä siitä, miten eri-ikäiset asettuvat lämpö–kylmyys- ja kyvykkyyss–kyvyttömyys–akseleille. Näitä ulottuvuuksia mittaavat kysymyspatterit kartoittavat sitä, miten vastaajien mielestä suurin osa kansalaisista asennoituu eri väestöryhmiä kohtaan. On siis syytä muistaa, että vastaajan mielipide yleisestä asennoitumisesta iäkkäitä ja nuoria aikuisia kohtaan voi olla toinen kuin hänen omat henkilökohtaiset asenteensa. Taulukossa 3 esitetään suorat jakaumat asenneväittämistä, jotka mittaavat ikäryhmiin yhdistettäviä ominaisuuksia.

Taulukko 3. Vastaajien mielipiteet siitä, miten suurin osa kansalaisista asennoituu 20–30- ja yli 70-vuotiaita kohtaan lämpöisyys–kyvykkyys–ulottuvuuksilla (%).

<i>Todennäköistä/hyvin todennäköistä, että useimmat pitävät...</i>	20–30-vuotiaita	yli 70-vuotiaita
Ystävällisinä		
Suomi***	50	82
Ruotsi***	52	86
Saksa***	36	63
Iso-Britannia***	28	77
Espanja***	63	80
Osaavina		
Suomi	73	65
Ruotsi***	52	54
Saksa***	41	42
Iso-Britannia***	29	45
Espanja***	54	56
Korkean moraalin omaavina		
Suomi*	30	91
Ruotsi	26	91
Saksa***	16	81
Iso-Britannia***	12	90
Espanja*	42	89
Kunnioitettavina		
Suomi***	35	94
Ruotsi***	32	78
Saksa***	20	71
Iso-Britannia***	14	74
Espanja***	40	87

Tilastolliset merkitsevyydet: * < 0,05, ** < 0,01, *** < 0,001

Taulukkoa 3 tulkittaessa on huomattava, että tuloksista raportoidaan vain ”todennäköistä” tai ”hyvin todennäköistä” -vastausten suhteellinen osuus. Tilastolliset merkitsevyydet paljastavat, yhdistävätkö vastaajat samat ulottuvuudet molempiin ikäryhmiin. Tilastollisesti merkitsevä ero indikoi sitä, että vastaajat, joiden mielestä on todennäköistä, että 20–30-vuotiaisiin yhdistetään jokin ominaisuus, eivät pidä todennäköisenä, että tämä ulottuvuus yhdistetään myös yli 70-vuotiaisiin.

Maiden väliset erot olivat jokaisen ominaisuuden kohdalla sekä nuorilla aikuisilla että iäkkäillä erittäin merkitseviä (ei raportoitu taulukossa). Nuoriin ai-

kuisiin liitettävissä ominaisuuksissa on näin ollen eroja tutkittavissa maissa ja tilanne on sama myös iäkkäiden kohdalla.

Taulukon 3 perusteella kaikissa maissa löytyy eroja asenteissa nuoria aikuisia ja iäkkäitä kohtaan. Vain kahdella väittämällä ei ole tilastollisesti merkitsevää eroa vertailtaessa tutkittavia ikäryhmiä. Nämä ovat ”pidetään osaavina” Suomessa ja ”pidetään korkean moraalin omaavina” Ruotsissa. Myös Suomessa ja Espanjassa nuorten aikuisten ja iäkkäiden kohdalla on väittämän ”pidetään korkean moraalin omaavina” tuloksissa havaittavissa tilastollisesti vain melko merkitsevä ero. Kaiken kaikkiaan eri

maiden vastaajat ovat siis sitä mieltä, että käsityksissä ja asenteissa nuoria aikuisia ja ikääntyneitä kohtaan on eroja.

Kun tarkastelemme kyvykkyyks- ulottuvuutta ("pidetään osaavina" -kysymystä), voimme ensinnäkin havaita, että Suomessa käsitykset nuorten aikuisten ja iäkkäiden osaavuudesta eivät eroa tilastollisesti merkitsevästi. Toiseksi suomalaiset pitävät niin nuoria aikuisia kuin iäkkäitäkin yleisesti ottaen osaavina. Muissa tutkimusmaissa varsinkin käsitykset nuorten aikuisten osaavuudesta poikkeavat Suomesta. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa vain 29 prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, että suurin osa brittiläisistä pitää nuoria aikuisia osaavina. Minkään tutkittavan maan kohdalla ei ole havaittavissa, että 20–30-vuotiaita pidettäisiin erityisen osaavina verrattuna yli 70-vuotiaisiin.

Lämpöisyys-ulottuvuudessa (kysymykset "pidetään ystävällisinä", "korkean moraalin omaavina" ja "kunnioitettavina") on havaittavissa stereotyyppien sisältömallin oletettavia asenteita. Väittämällä "omaavat korkeat moraaliset arvot" on vain Saksassa ja Isossa-Britanniassa tilastollisesti erittäin merkitsevät erot nuorten aikuisten ja iäkkäiden välillä. Mutta tämän, kuten myös väittämien "pidetään ystävällisinä" ja "kunnioitettavina", kohdalla on havaittavissa jokaisessa maassa, että yli 70-vuotiaita

pidetään yleisesti ottaen persooniltaan lämpöisempinä kuin 20–30-vuotiaita.

Stereotyyppien sisältömallin kannalta taulukon 3 tulokset ovat hieman ristiriitaisia. Aikaisemmissa tutkimuksissa iäkkäisiin yhdistetyistä piirteistä lämmiin persoonallisuus nousee esiin kaikissa tarkasteltavissa maissa. Toisaalta iäkkäisiin usein yhdistettävää kyvyttömyyttä (osaamattomuutta) ei tuloksista ole juuri havaittavissa. Maiden välisiä (tilastollisesti erittäin merkitseviä) eroja tarkasteltaessa voidaan havaita maiden jakautuminen ryhmiin. Suomessa kaikki neljä tarkasteltavaa ominaisuutta liitetään hyvin usein iäkkäisiin. Myös Ruotsissa ja Espanjassa iäkkäitä pidetään sekä lämpöisinä että osaavina. Isossa-Britanniassa on jo selvästi enemmän havaittavissa sitä, että tarkasteltavia ominaisuuksia ei yhdistetä iäkkäisiin. Kaikkein vähiten tarkasteltavat neljä ominaisuutta yhdistetään iäkkäisiin Saksassa.

Seuraavaksi tarkastellaan Fiskén ym. (2002) tutkimuksessa käytettyjä neljää stereotyyppiä (taulukko 4). Asetelma on sama kuin taulukossa 3. Stereotyyppien sisältömallin perusteella erityisen kiinnostavaa on se, miten vastaajat arvioivat kansalaisten kokevan sääliä iäkkäitä kohtaan. Luonnollisesti myös kolme muuta stereotyyppiä (kateus, ihailu ja halveksunta) ovat tarkastelun kohteena.

Taulukko 4. Vastaajien mielipiteet siitä, miten suurin osa kansalaisista asennoituu 20–30- ja yli 70-vuotiaita kohtaan stereotypia-ulottuvuuksilla (%).

<i>Todennäköistä/hyvin todennäköistä, että useimmat tuntevat...</i>	20–30-vuotiaita kohtaan	yli 70-vuotiaita kohtaan
Kateutta		
Suomi***	38	13
Ruotsi***	39	11
Saksa***	35	22
Iso-Britannia***	32	13
Espanja***	29	14
Sääliä		
Suomi***	11	40
Ruotsi***	13	44
Saksa***	13	32
Iso-Britannia***	16	42
Espanja***	19	35
Ihailua		
Suomi***	45	40
Ruotsi***	30	41
Saksa***	16	28
Iso-Britannia***	17	48
Espanja***	41	62
Halveksuntaa		
Suomi***	12	9
Ruotsi***	9	7
Saksa***	18	18
Iso-Britannia***	22	14
Espanja***	11	8

Tilastolliset merkitsevyydet: * < 0,05, ** < 0,01, *** < 0,001

Jokaisen stereotypian kohdalla kaikissa maissa on havaittavissa tilastollisesti erittäin merkitseviä eroja suhtautumisessa nuoriin aikuisiin ja iäkkäisiin. Myös maiden väliset erot kaikissa stereotyyppioissa ovat erittäin merkitseviä niin nuorten aikuisten kuin iäkkäidenkin kohdalla (ei raportoitu taulukossa). Kun tarkastelemme ”todennäköistä/hyvin todennäköistä”-vastausten frekvenssejä, voimme havaita, että eri maissa käsitykset nuorista aikuisista ja iäkkäistä vaihtelevat. Kateus yhdistetään jokaisessa maassa selvästi useammin nuoriin aikuisiin kuin iäkkäisiin. Kateuden tunteminen iäkkäitä kohtaan ei kuitenkaan ole täysin harvinaista. Esimerkiksi Saksassa yli 20 prosenttia vastaajista oli sitä

mieltä, että kateutta tunnetaan todennäköisesti tai hyvin todennäköisesti yli 70-vuotiaita kohtaan.

Halveksunnan kokemisen pitäisi stereotyyppien sisältömallin mukaan olla harvinaista iäkkäillä. Jonkin verran halveksuntaa iäkkäitä kohtaan on havaittavissa, mutta yleisesti ottaen se on harvinaista. Myös nuorten aikuisten halveksunta on stereotypia, joka liitetään heihin harvoin. Tämä tukee stereotyyppien sisältömallin ennakoletusta, jonka mukaan halveksunta on stereotypia, joka liitetään vain tiettyihin marginaaliryhmiin.

Ihailu on ulottuvuus, josta on vaikea löytää kaikkia tutkittavia maita yhdistäviä piirteitä. Suomessa sekä nuorten aikuisten että iäkkäiden ihailu-stereotypia on yleinen. Suomi on ainoa tarkasteltavista maista, jossa nuoriin aikuisiin yhdistetään ihailu useammin kuin iäkkäisiin (45 % vs. 40 %). Ruotsissa ihailu yhdistetään jo huomattavasti harvemmin nuoriin aikuisiin kuin Suomessa.

Isossa-Britanniassa on ihailu-ulottuvuudella havaittavissa selvä ero nuorten aikuisten ja iäkkäiden välillä. Iäkkäisiin yhdistetään ihailu huomattavasti useammin kuin nuoriin aikuisiin. Isossa-Britanniassa ja Saksassa nuorten aikuisten ihailu on tarkastelumaista selvästi vähäisintä.

Espanja eroaa muista tutkittavista maista siinä, että sekä nuorten aikuisten että iäkkäiden ihailu on hyvin tavanomaista. Yli 60 prosenttia vastaajista on sitä mieltä, että suurin osa espanjalaisista tuntee iäkkäitä kohtaan ihailua. Koska ESS-aineisto ei mahdollista esimerkiksi ”keski-ikäisiä” kohtaan tunnettavien käsitysten tarkastelua, voimme vain spekuloida sillä, miten paljon kulttuuriset erot eri maiden välillä näkyvät tuloksissa. Esimerkiksi Espanjassa vaikuttaa siltä, että ikäihmisiä arvostetaan suuresti, kun taas vaikkapa Saksassa joko ihailu on kaiken kaikkiaan harvinaisen stereotypia tai sitten ihailtavat ryhmät ovat joitain muita kuin nuoria aikuisia tai iäkkäitä.

Fisken ym. (2002) havainnot siitä, että iäkkäitä kohtaan tunnetaan sääliä, saavat taulukon 4 tuloksista vahvistusta. Sääliä tunnetaan selvästi enemmän iäkkäitä kuin nuoria aikuisia kohtaan kaikissa tutkittavissa maissa. Todennäköis-

tä tai hyvin todennäköistä -vastausten osuuksia tarkasteltaessa voidaan havaita, että tarkasteltavista neljästä emootiosta sääli yhdistetään useimmiten yli 70-vuotiaisiin. Saksassa sääli-stereotypia yhdistetään kaikkein vähiten yli 70-vuotiaisiin. Myös Espanjassa ikäihmisiä säälitään vähemmän kuin muissa maissa. Tämä tulos tukee sitä hypoteesia, että Saksassa ja Espanjassa kulttuuri, jossa vastuuta ikäihmisten hoivasta säilytetään perheenjäsenille (erityisesti lapsille), näkyy iäkkäisiin yhdistettävissä stereotypioissa.

Varsinkin Saksan aineistossa on havaittavissa, että niin iäkkäisiin liitettävät ominaisuudet (taulukko 3) kuin stereotypiatkin eroavat muista maista ja ovat jossain määrin stereotypioiden sisältömallin vastaisia. Tämä näkyy jo siinä, että Saksassa iäkkäiden asettaminen stereotypioihin on vaikeaa. Muissa maissa iäkkäisiin voidaan yhdistää selvästi sääli- ja ihailu-stereotypiat, mutta Saksassa näin ei ole.

Viimeisenä tutkimuskysymyksenä tarkastellaan, miten eri väestöryhmät arvioivat iäkkäitä kohtaan tunnettavan sääliä. Tarkoitus on selvittää, löytyykö eri väestöryhmien väliltä eroja siinä, miten tämä iäkkäisiin useimmiten yhdistettävä stereotypia esiintyy vastaajien mielestä eri maissa. Taulukossa 5 on esitetty varianssianalyysin tulokset. Ensimmäisessä sarakkeessa raportoidaan jokaisen selittävän tekijän yksittäisvaikutus, ja toisessa sarakkeessa kaikki muuttujat ovat samassa mallissa. Taulukkoa tulkitaan siten, että mitä pienempi estimaatin arvo on, sitä enemmän kyseinen vastaajaryhmä on sitä mieltä, että suurin osa kansalaisista tuntee iäkkäitä kohtaan sääliä.

Taulukko 5. Säälän tunteminen yli 70-vuotiaita kohtaan eri väestöryhmissä, varianssianalyysi (keskiarvot).

Muuttuja	Suomi	Koko malli	Ruotsi	Koko malli	Saksa	Koko malli	Iso-Britannia	Koko malli	Espanja	Koko malli
Yksittäis- tarkastelu			Yksittäis- tarkastelu		Yksittäis- tarkastelu		Yksittäis- tarkastelu		Yksittäis- tarkastelu	
Vakio	*	1,786	n.s.	1,807	n.s.	1,875	*	1,795	n.s.	2,064
Sukupuoli	*	1,829	n.s.	1,792	n.s.	1,903	*	1,838	n.s.	2,093
Mies	1,887	1,829	1,761	1,792	2,073	1,903	1,865	1,838	2,121	2,093
Nainen	1,805	1,743	1,845	1,822	2,007	1,846	1,770	1,752	2,036	2,036
Iää	***	**	***	***	***	***	***	***	**	n.s.
Alla 26 v.	1,589	1,584	1,367	1,505	1,757	1,688	1,531	1,525	1,869	1,874
26–35 v.	1,656	1,623	1,414	1,451	1,846	1,695	1,597	1,591	1,984	1,911
36–45 v.	1,778	1,743	1,597	1,601	1,986	1,813	1,745	1,748	2,133	2,081
46–55 v.	1,850	1,799	1,926	1,898	2,043	1,876	1,842	1,851	2,196	2,162
56–65 v.	2,024	1,966	2,104	2,045	2,214	2,063	1,990	1,995	2,172	2,187
Yli 65 v.	2,077	2,000	2,304	2,343	2,220	2,114	2,095	2,061	2,124	2,172
Sivillisäily	***	n.s.	***	n.s.	***	n.s.	***	n.s.	*	n.s.
Naimissa / part- suhteessa	1,915	1,823	1,937	1,811	2,102	1,891	1,838	1,763	2,141	2,118
Eronnut / asunut-erossa	1,897	1,805	2,041	1,850	2,099	1,925	1,871	1,792	2,024	1,979
Leski	1,959	1,722	2,278	1,846	2,084	1,821	2,050	1,795	2,121	2,094
Naimaton	1,698	1,793	1,494	1,722	1,867	1,863	1,672	1,830	1,949	2,067
Kotiliitus	***	*	***	n.s.	***	**	n.s.	n.s.	n.s.	*
Kotikuntaan perustase	2,117	1,918	2,232	1,898	1,647	1,661	1,950	1,798	2,045	1,908
Alenpi kekkaste	1,800	1,760	1,823	1,792	1,766	1,787	1,860	1,794	2,085	2,093
Kekkaite	1,767	1,716	1,714	1,765	2,057	2,009	1,821	1,849	2,006	2,047
Korka-aste	1,825	1,750	1,744	1,775	2,113	2,043	1,745	1,740	2,218	2,209
Työ-markkina- asema	***	n.s.	***	n.s.	***	n.s.	***	n.s.	**	n.s.
Työssä	1,830	1,866	1,722	1,870	2,032	1,901	1,781	1,824	2,112	2,085
Opiskelie	1,612	1,821	1,285	1,683	1,784	1,947	1,509	1,726	1,811	1,988
Työtön	1,644	1,691	1,596	1,798	1,839	1,754	1,732	1,799	2,021	2,083
Ei-kecheli	2,047	1,816	2,247	1,712	2,197	1,856	2,078	1,853	2,191	2,143
Muu	1,642	1,733	2,120	1,974	2,047	1,916	1,737	1,774	2,018	2,023
R²		4,6 %		12,0 %		2,8 %		3,7 %		1,0 %

Tilastolliset merkkeyvyudet: * < 0,05, ** < 0,01, *** < 0,001

Sukupuolen kohdalla vain Suomessa ja Isossa-Britanniassa on havaittavissa eroja siinä, miten vastaajat arvioivat yli 70-vuotiaita kohtaan tunnettavan sääliä. Sukupuolen vaikutus ei häviä kokonaisuudessaan. Molemmissa maissa naiset arvioivat miehiä useammin, että suurin osa kansalaisista tuntee sääliä yli 70-vuotiaita kohtaan. Syitä tähän on vaikea sanoa. Isossa-Britanniassa tehdyssä tutkimuksessa (Abrams & Swift 2012, 10–11) havaittiin, että iäkkäät naiset kokivat miehiä enemmän huonoa kohtelua iän vuoksi. On mahdollista, että Suomessa ja Isossa-Britanniasa naiset kokevat enemmän ageismia ja näin ollen havainnoivat miehiä enemmän sen olemassaoloa yleisemminkin yhteiskunnassa.

Ikä on varianssianalyysin perusteella keskeisin sääli-stereotypiaa selittävä tekijä kaikissa tutkittavissa maissa Espanjaa lukuun ottamatta. Siellä koko mallissa iän selittävä vaikutus katoaa. Kaikissa maissa pitkän iän ja säälin yhteys on samankaltainen: nuoremmat vastaajat pitävät todennäköisempänä sitä, että yli 70-vuotiaita kohtaan tunnetaan sääliä. Ruotsissa ikä on ainoa selittävä muuttuja, jolla on koko mallissa tilastollista merkittävyyttä. Iän kohdalla eräs mahdollinen selittäjä voi olla se, että nuoret ovat tutkimusten mukaan refleksiivisempiä havaitsemaan itseensä kohdistuvaa syrjivää kohtelua (esim. Nelson 2005, 209). Varianssianalyysi antaa viitteitä siitä, että nuorimmat ikäpolvet tutkittavissa maissa voivat olla laajemminkin alttiita havaitsemaan yhteiskunnassa vallitsevia ageistisia ja ikäsyrjiviä käytäntöjä.

Siviilisäätymuuttujalla on yksittäistarkastelussa kaikissa maissa tilastollisesti

merkittävä yhteys sääli-stereotypiassa havaittuihin eroihin. Kuitenkin merkittävyys katoaa kaikkialla, kun tarkastellaan muitakin muuttujia. Yksittäistarkastelujen perusteella naimattomat ovat eniten sitä mieltä, että yli 70-vuotiaita kohtaan todennäköisesti tunnetaan sääliä. Selitysvoiman häviäminen kokonaisuudessa on selitettävissä todennäköisimmin sillä, että naimattomien keskuudessa on paljon nuoria, jolloin siviilisäädyn vaikutusta käsityksiin ohjaileekin vastaajan ikä.

Vastaajan koulutustasolla on jonkin verran vaikutusta yli 70-vuotiaita kohtaan tunnettavan säälin vaihteluun. Suomessa ja Saksassa koulutustason yksittäisvaikutus ei katoa kokonaisuudessaan. Sen sijaan Ruotsissa koulutuksen selitysvoima katoaa koko mallissa. Isossa-Britanniassa koulutuksella ei ole merkitystä varianssin selittäjänä, ja Espanjassa kokonaistarkastelussa koulutuksella on heikko tilastollinen merkittävyys. Koulutuksen vaikutuksessa vastauksiin on havaittavissa maakohtaisia eroja. Suomessa korkeammin koulutetut ovat enemmän sitä mieltä, että yli 70-vuotiaita kohtaan tunnetaan sääliä kuin vähemmän koulutetut. Sen sijaan Saksassa ja Espanjassa, joissa koulutustasolla on myös merkitystä säälin selittäjänä, vaikutus on päinvastainen. Näissä maissa vähemmän koulutettuneet ovat useammin sitä mieltä, että yli 70-vuotiaita kohtaan tunnetaan sääliä. Suomessa koulutuksen merkitystä vastauksiin voinee selittää se, että tutkimusten mukaan korkeasti koulutettujen tietämys yhteiskunnasta on laajaa (esim. Svallfors 1996, 100). Tällöin he saattavat havaita ageismiakin muita herkemmin.

Viimeinen selittävä muuttuja, työmarkkina-asema, käyttäytyy samalla tavalla kuin siviilisääty: yksittäistarkasteluissa se selittää jokaisessa tutkittavassa maassa säälin kokemisessa havaittavia eroja, mutta kun kaikki muuttajat ovat samassa mallissa, selitysvaikutus katoaa. Tässäkin tapauksessa ikä on todennäköisimmin työmarkkina-aseman yksittäisvaikutuksen taustalla, sillä opiskelijat ovat yksittäistarkastelujen perusteella selvimmin ryhmä, jonka mielestä yli 70-vuotiaita kohtaan tunnetaan sääliä.

YHTEENVETO

Mitä tulokset kertovat iäkkäisiin kohdistuvista asenteista ja käsityksistä tutkittavissa maissa? Maiden välillä on havaittavissa eroja, mutta mitään kovin selkeitä nämä erot eivät ole. Vastaajien omat kokemukset ikäsyrynnästä ja huonosta kohtelusta iän vuoksi osoittivat, että ennen kaikkea nuoret joutuvat syrjinnän kohteiksi. Kuitenkin eläkeikäisetkin raportoivat kokevansa syrjintää iän vuoksi. Selvimmin tämä oli havaittavissa Isossa-Britanniassa ja vähiten Ruotsissa. Suomessa asenteet ja käsitykset iäkkäitä kohtaan ovat kaikkein positiivisimpia, mutta omakohtaisissa syrjintäkokemuksissa tätä ei ole samalla tavalla havaittavissa. Suomalaiset ikäihmiset raportoivat kokeneensa ikään kohdistuvaa syrjintää enemmän kuin esimerkiksi ruotsalaiset.

Tutkimuksen lähtökohtana käytettiin Fisksen ym. (2002) kehittämää stereotyyppien sisältömallia, jonka pohjalta saatettiin tehdä hypoteeseja. Ensimmäinen oletus oli, että iäkkäitä pidetään persoonaltaan lämpiminä, mutta samalla kyvyttöminä. Toinen oletus oli, että

iäkkäitä kohtaan tunnetaan stereotyyppisesti sääliä.

Ensimmäinen hypoteesi ei aivan täysin saanut tukea tuloksista. Varsinkaan yleistä ajattelumallia siitä, että iäkkäät ovat kyvyttömiä ja osaamattomia, ei havaittu. Lämpö-kyvykkyys-ulottuvuuksien perusteella maat voidaan asettaa jonkinlaiseen järjestykseen. Osoittautuu, että Suomessa iäkkäisiin yhdistetään kaikkein useimmin lämpö ja osavuus. Ruotsissa ja Espanjassa asenteet ovat myös lähinnä positiivisia. Iso-Britannia erottuu jo hieman muista ja erityisesti Saksassa asenteet ja käsitykset iäkkäitä kohtaan eivät ole yhtä positiivisia kuin muissa vertailumaissa.

Toinen oletus sitä vastoin sai tukea tuloksista. Iäkkäisiin liitetään usein stereotyyppisesti säälin tunteita. Tämä stereotypia yhdisti kaikkein eniten tutkimusmaita. Vertailukohtana käytettiin nuoria aikuisia, joita kohtaan sääliä tunnettiin hyvin harvoin. Kaiken kaikkiaan iäkkäisiin liitettävät stereotypiat ovat yleensä sääli ja ihailu.

Tarkasteltaessa selittäviä tekijöitä ikään-tyneisiin kohdistuvien asenteiden ja käsitysten taustalla vastaajan ikä nousi selvästi esiin. Erityisesti nuoret ovat tutkimusmaissa sitä mieltä, että suurin osa väestöstä tuntee iäkkäitä kohtaan sääliä. Tästä voisi tehdä nopean johtopäätöksen, että juuri nuoret ovat asenteissaan ageistisia, mutta kyse voi olla myös siitä, että heillä on kykyä havaita ikäsyryjvien ajatusmallien olemassaoloa. Valitettavasti käytettävän aineiston perusteella ei voida tutkia henkilökohtaisia asenteita tai vastaajien refleksiivisyyttä ikääntyneitä kohtaan.

Yhtenä alkuoletuksena oli myös kulttuurin vaikutus ikääntyneitä kohtaan tunnettaviin asenteisiin. Joitain viitteitä kulttuurin ajattelua ohjaavasta vaikutuksesta oli havaittavissa. Esimerkiksi Espanjassa suhtautuminen ikäihmisiin tuki jossain määrin oletusta familistisesta ajattelutavasta. Ikäihmisten ihailu oli Espanjassa hyvin yleistä, mikä saattaa liittyä perheen keskeiseen asemaan. Kaiken kaikkiaan tutkittavissa maissa ei kuitenkaan ollut havaittavissa selviä eroja iäkkäisiin kohdistuvissa asenteissa ja käsityksissä.

Vastausta kysymykseen ”kuinka paljon tutkittavissa maissa on havaittavissa ageistisia käsityksiä ja stereotyyppistä ajattelua iäkkäistä?” on vaikea antaa. Tähän on syynä ennen kaikkea tutkimuskohteen monisyinen ja ristiriitainen olemus. Suomi on tästä mainio esimerkki. Tulosten perusteella suomalaisten käsitykset iäkkäistä ovat hyvinkin positiivisia. Heitä pidetään ystävällisinä, osaavina, korkean moraalin omaavina ja kunnioitettavina. Toisaalta suomalaiset iäkkäät raportoivat joutuneensa melko usein kuluneen 12 kuukauden aikana kokemaan syrjintää ikänsä vuoksi. Ageismi on vaikeasti havaittava ja mitattava käsite, mutta on tärkeää, että keskustelua aiheesta pidetään yllä. Solidaarisuus ja ymmärrys sukupolvien välillä ovat väestön ikääntyessä keskeisiä hyvän yhteiskunnan rakennuspalikoita. Jokaisella on mahdollisuus vaikuttaa tunnistamalla – ja pyrkimällä muuttamaan – omia tai muiden ageistisia käsityksiä ja stereotyyppisiä ajattelumalleja.

KIRJALLISUUS

Abrams, Dominic & Swift, Hannah J.

- (2012) Experiences and Expressions of Ageism: Topline Results (UK) from Round 4 of the European Social Survey. ESS Country Specific Topline Results 2. London: Centre for Comparative Social Surveys.
- Age Concern England (2004) How Ageist is Britain? London: Age Concern England.
- Bolin, Kristian & Lindgren, Björn & Lundborg, Petter (2008) Informal and formal care among single-living elderly in Europe. *Health Economics* 17 (3), 393–409.
- Butler, Robert N. (1969) Age-ism: Another Form of Bigotry. *The Gerontologist* 9 (4), 243–246.
- Bytheway, Bill (2005) Ageism. Teoksessa Malcolm L. Johnson, Vern L. Bengtson, Peter G. Coleman & Thomas B.L. Kirkwood (toim.) *The Cambridge Handbook of Age and Ageing*. Cambridge: Cambridge University Press, 338–345.
- Cuddy, Amy J.C. & Norton, Michael I. & Fiske, Susan T. (2005) This Old Stereotype: The Pervasiveness and Persistence of the Elderly Stereotype. *Journal of Social Issues* 61 (2), 267–285.
- Daatland, Svein O. (2001) Ageing, Families and Welfare Systems: Comparative Perspectives. *Zeitschrift für Gerontologie und Geriatrie* 34 (1), 16–20.
- Daatland, Svein O. & Herlofson, Katharina (2003) Families and Welfare State: Substitution or Complementarity. Teoksessa Ariela Lowenstein & Jim Ogg (toim.) *Old Age and Autonomy: The Role of Service Systems and Intergenerational Family Solidarity*. Haifa: The University of Haifa, Center for Research and Study of Aging, 281–305.
- Dennis, Helen & Thomas, Kathryn (2007) Ageism in the Workplace. *Generations* 31 (1), 84–89.
- Djiker, Anton J.M. (1987) Emotional reactions to ethnic minorities. *European Journal of Social Psychology* 17 (3), 305–325.
- Ervasti, Heikki (2006) European Social Survey vertailevana survey-aineistona. *Janus* 14 (3), 315–316.
- Esping-Andersen, Gösta (1997) Welfare States at the End of the Century: The Impact of Labour Market, Family and Demographic Change. Teoksessa Patrick

- Hennessy & Mark Pearson (toim.) *Family, Market and Community: Equity and Efficiency in Social Policy*. Social Policy Studies No. 21. Paris: OECD, 63–80.
- European Social Survey (2008) *Suomi Euroopassa 2008 haastattelulomake*. Bergen: Norwegian Social Science Data Services. http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round4/fieldwork/finland/finnish/ESS4_main_questionnaire_FI_fin.pdf
- Eyetsemitan, Frank E. & Gire, James T. & Khaleefa, Omar & Satiardama, Monty P. (2003) Influence of the Cross-Cultural Environment on the Perception of Aging and Adult Development in the Developing World. A Study of Bahrain, Brazil and Indonesia. *Asian Journal of Social Psychology* 6 (1), 51–60.
- Fiske, Susan T. & Cuddy, Amy J.C. & Glick, Peter & Xu, Jun (2002) A Model of (Often Mixed) Stereotype Content: Competence and Warmth Respectively Follow From Perceived Status and Competition. *Journal of Personality and Social Psychology* 82 (6), 878–902.
- Gartska, Teri A. & Schmitt, Michael T. & Branscombe, Nyla R. & Hummert, Mary Lee (2004) How Young and Older Adults Differ in Their Responses to Perceived Age Discrimination. *Psychology and Aging* 19 (2), 326–335.
- Giannakouris, Kostas (2008) Ageing characterises the demographic perspectives of the European societies. Eurostat Statistics in Focus 72. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Glick, Peter & Fiske, Susan T. (2001) Ambivalent Stereotypes as Legitimizing Ideologies: Differentiating Paternalistic and Envious Prejudice. Teoksessa John T. Jost & Brenda Major (toim.) *The Psychology of Legitimacy: Emerging Perspectives on Ideology, Justice, and Intergroup Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 278–306.
- Haavio-Mannila, Elina & Majamaa, Karoliina & Tanskanen, Antti & Hämäläinen, Hans & Karisto, Antti & Rotkirch, Anna & Roos, JP (2009) Sukupolvien ketju. Suuret ikäluokat ja sukupolvien välinen vuorovaikutus Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 107. Helsinki: Kela.
- Hagestad, Gunhild O. & Uhlenberg, Peter (2005) The Social Separation of Old and Young: A Root of Ageism. *Journal of Social Issues* 61 (2), 343–360.
- Jyrkämä, Jyrki & Nikander, Pirjo (2007) Ikäsyryntä, ageismi. Teoksessa Outi Lepola & Susan Villa (toim.) *Syryntä Suomessa 2006*. Helsinki: Hakapaino, 181–218.
- Kehusmaa, Sari (2014) Hoidon menojä hillitsemässä. Heikkokuntoisten kotona asuvien ikäihmisten palvelujen käyttö, omaishoito ja kuntoutus. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 131. Helsinki: Kela.
- Kela (2011) *Aktuaariraportti. Kelan hoitama sosiaaliturva 2010–2060. Kelan aktuaarijulkaisuja 9/2011*. Helsinki: Kela.
- Kohli, Martin & Künemund, Harald & Lüdicke, Jörg (2005) Family Structure, Proximity and Contact. Teoksessa Axel Börsch-Supan, Agar Brugiviani, Hendrik Jürgen, Johan Mackenbach, Johannes Siegrist & Guglielmo Weber (toim.) *Health, Ageing and Retirement in Europe. First Results from the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe*. Mannheim: Research Institute for the Economics of Aging, 164–170.
- Myllyniemi, Sami (2014) *Ihmisarvoinen nuoruus. Nuorisobarometri 2014*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisosiain neuvottelukunta & Nuorisotutkimusverkosto.
- Nelson, Todd D. (toim.) (2002) *Ageism: Stereotyping and Prejudice Against Older Adults*. Cambridge: MIT Press.
- Nelson, Todd D. (2005) Ageism: Prejudice Against Our Feared Future Self. *Journal of Social Issues* 61 (2), 207–221.
- OECD (2005) *Long-Term Care for Older People*. Paris: OECD.
- Packer, Dominic J. & Chasteen, Alison L. (2006) Looking to the Future: How Possible Aged Selves Influence Prejudice Toward Older Adults. *Social Cognition* 24, Special Issue 3, 218–247.
- Pasupathi, Monisha & Lochenhoff, Corinna E. (2002) Ageist Behavior. Teoksessa Todd D. Nelson (toim.) *Ageism: Stereotyping and Prejudice Against Older Persons*. Cambridge: MIT Press, 201–246.
- Pärnänen, Anna (2011): *Organisaatioiden*

- ikäpolitiikat: strategiat, instituutiot ja moraali. Helsinki: Tilastokeskus.
- Ray, Sujata & Sharp, Ellen & Abrams, Dominic (2006) *Ageism: A benchmark of public attitudes in Britain*. London: Age Concern England.
- Reher, David S. (1998) *Family Ties in Western Europe: Persistent Contrasts*. *Population and Development Review* 24 (2), 203–234.
- Smedley, Keren & Whitten, Helen (2006) *Age Matters: Employing, Motivating and Managing Older Workers*. Hampshire: Gower.
- Smith, Richard H. (2000) *Assimilative and Contrastive Emotional Reactions to Upward and Downward Social Comparisons*. Teoksessa Jerry Suls & Ladd Wheeler (toim.) *Handbook of Social Comparison: Theory and Research*. New York: Kluwer, 173–200.
- Svallfors, Stefan (1996) *Välfärdsstatens moraliska ekonomi*. *Välfärdsopinionen i 90-talets Sverige*. Umeå: Borea.
- Tilastokeskus (2014) *Työolotutkimus 2013*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Uusitalo, Hannu (2012) *Eläkevakuutus*. Teoksessa Pauliina Havakka, Mikko Niemelä & Hannu Uusitalo (toim.) *Sosiaalivakuutus*. Helsinki: Finva, 76–113.
- Vaahio, Eeva-Leena (2002) *Rekrytointi, ikä ja ageismi*. *Työpoliittinen tutkimus* 244. Helsinki: Työministeriö.
- Vaarama, Marja & Hakkarainen, Anne & Laaksonen, Seppo (1999) *Vanhusbarometri. Selvityksiä 3*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Vaarama, Marja & Moisio, Pasi (2009) *Hyvinvointivaltiomallin legitimiteetti*. Teoksessa Marja Vaarama (toim.) *Ikään-tyminen riskinä ja mahdollisuutena. Poliittisen kestävyuden alaryhmän raportti. Raportteja 3*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 20–29.
- Vaarama, Marja & Luoma, Minna-Liisa & Siljander, Eero & Meriläinen, Satu (2010) *80 vuotta täyttäneiden koettu elämänlaatu*. Teoksessa Marja Vaarama, Pasi Moisio & Sakari Karvonen (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2010*. Helsinki: THL, 150–166.
- Vauclair, Christin-Melanie & Abrams, Dominic & Bratt, Christopher (2010) *Measuring Attitudes to Age in Britain: Reliability and Validity of the Indicators?* Department for Work and Pensions, Working Paper 90. London: DWP.
- Viitasalo, Niina (2013) *Torjunnasta eristämiseen. Sosiaalisen syrjäyttämisen käytänteitä työssä*. *Janus* 21 (1), 4–21.
- Walker, Alan (1993) *Age and Attitudes. Main Results from the Eurobarometer Survey*. Brussels: Commission of the European Communities.

Liitteet

Liite 1. ESS-aineiston kysymykset, jotka käsittelevät ikään kohdistuvia syrjintäkokemuksia.

Kuinka usein viimeisen vuoden aikana Teitä kohtaan on osoitettu ennakkoluuloja tai Teitä on kohdeltu epäoikeudenmukaisesti ikänne vuoksi? (Kyselylomakkeen kortti 56, kysymys 35)

Kuinka usein viimeisen vuoden aikana Teitä on kohdeltu epäkunnioittavasti ikänne vuoksi esimerkiksi siten, että Teitä ei ole otettu huomioon tai Teihin on suhtauduttu holhoavasti? (Kortti 56, kysymys 38)

Kuinka usein viimeisen vuoden aikana Teitä on kohdeltu huonosti ikänne vuoksi esimerkiksi siten, että Teitä on loukattu, kohdeltu väärin tai kieltäytytty palvelemasta? (Kortti 56, kysymys 39)

Vastausvaihtoehdot jokaiseen kysymykseen ovat välillä 0 (ei kertaakaan) – 4 (hyvin usein)

Liite 2. Vastaajan mielipiteet siitä, miten suurin osa suomalaisista asennoituu 20–30-vuotiaisiin ja yli 70-vuotiaisiin.

Kuinka todennäköistä Teidän mielestänne on, että useimmat suomalaiset

pitävät 20–30-vuotiaita (Kortti 52, kysymykset 15–18):

- A) Ystävällisinä?
- B) Osaavina?
- C) Korkean moraalin omaavina?
- D) Kunnioitettavina?

Ajatelkaa seuraavaksi yli 70-vuotiaita henkilöitä. Kuinka todennäköistä Teidän mielestänne on, että useimmat suomalaiset pitävät yli 70-vuotiaita (Kortti 52, kysymykset 19–22):

- A) Ystävällisinä?
- B) Osaavina?
- C) Korkean moraalin omaavina?
- D) Kunnioitettavina?

Vastausvaihtoehdot olivat välillä 0 (ei ollenkaan todennäköistä) – 4 (erittäin todennäköistä).

Toisessa kysymyspatterissa esitettiin seuraavat kysymykset:

Kuinka arvelette, että useimmat ihmiset Suomessa suhtautuvat 20–30-vuotiaisiin. Kuinka todennäköistä on, että 20–30-vuotiaita kohtaan tunnetaan (Kortti 54, kysymykset 25–28):

- A) Kateutta?
- B) Sääliä?
- C) Ihailua?
- D) Halveksuntaa?

Entä kuinka todennäköistä on, että yli 70-vuotiaita kohtaan tunnetaan (Kortti 54, kysymykset 29–32):

- A) Kateutta?
- B) Sääliä?
- C) Ihailua?
- D) Halveksuntaa?

Vastausvaihtoehdot olivat samat kuin edellisessä kysymyspatterissa.